

A SZERZETESI TEMETŐK KIEMELKEDŐ SZEREPE A 11–13. SZÁZADI TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK ÉS EGYHÁZJOGI ELŐÍRÁSOK TÜKRÉBEN*

SZUROMI Szabolcs Anzelm, O.Praem.
intézetvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

Annak ellenére, hogy a temető alapvető változásokon ment keresztül a kereszténység korai századaihoz képest a korai-, majd az érett középkorra, a keresztény temetés lényegére vonatkozó egyházi tanítás folyamatosan megőrizte a kinyilatkoztatáshoz, valamint sajátosan Jézus Krisztus eltemetéséhez való szoros kötődését és az abból fakadó tanításhoz és fegyelemhez való ragaszkodást.¹

2. A temető mint szent hely

A középkorra a temetők a város temploma mellett helyezkedtek el.² Olyannyira, hogy – amint Philippe Ariès (†1986) alapos elemzéséből ismerjük – ekkorra a köznyelvben a templom kifejezésnek három jelentését lehetett megkülönböztetni: a templom, annak harangtornya, és a hozzá kapcsolódó temető. Ezen belül is megkülönböztették, hogy valakit a templom körüli falon kívül, vagy azon belül, vagy *sub stillicidio*, azaz a templom eresze alá temettek-e.³ Ennek az osztályozásnak a megértéséhez fontos

* A *Halál és szakralitás* címmel megrendezett konferencián (Budapest, 2016. november 10.) elhangzott előadás átdolgozott változata. Készült a KAP 16-73021-3.6-JÁK projekt keretében.

¹ Vö. A. BERNARD: *La Sépulture en droit canonique du Décret de Gratian au Concile de Trente*, Paros, 1933. Sz. A. SZUROMI: *La discipline d'inhumation du XIIe et XIIIe siècle. Rivista internazionale di diritto comune*, 13. (2002) 211–228.

² SZUROMI Sz. A.: *A templom körüli temetkezés a középkori egyházfegyelem tükrében (12-13. század)*. In: RITOÓK Á. – SIMONYI E. (szerk.): *„... a halál árnyékának völgyében járok” A középkori templom körüli temetők kutatása*. (Opuscula Hungarica VI) Budapest, 2005. 9–12.

³ Ph. ARIÈS: *Gyermek, család, halál*. (Társadalomtudományi Könyvtár) Budapest, 1987. 364.

utalnunk Szent Ágoston 79. sermo-jára, amelyet a *Decretum Gratiani* is átvett a C. 11 q. 3 c. 32-ban, és amely úgy fogalmaz, hogy aki az Egyházon kívülre került (azaz ki-közösített állapotba), ezzel át lett adva a sátánnak, hiszen az Egyházon kívül a *diabolus* uralkodik.⁴ Ez az „uralom” kiterjed az ember értelmére és lelkére is egyaránt, így nyilvánvaló, hogy egy, a sátán hatalma alatt álló ember nem osztozhat az Istenhez tartozók közösségében a halálban sem, azaz a megszentelt helyen történő eltemetésben.⁵

A temető tehát olyan helyet jelentett, ahol az elhunytak közel lehettek az Egyházhoz és a mártírokhoz (azaz a szentekhez), így azok közbenjárásában részesedhettek.⁶ Az elhunytakat a hozzátartozók minél közelebb akarták elhelyezni a szentek sírjaihoz,⁷ ezzel segítve őket a tisztítótűzből való mihamarabbi szabadulásra, így a purgatóriumi szenvedések lerövidítésére.⁸ Hozzá kell tennünk, hogy pusztán a templom, pontosabban az oltár és az Oltáriszentség közelségébe való temetkezés is a meghalt hívek lelkiüdvéért való imádságos közbenjárást volt hivatva előmozdítani, amint ez a *Decretum Gratiani* (1140) C. 13 q. 2 c. 19-ből is kitűnik.⁹ Az eltemetés helye – az Egyház szent helye – kifejezte azt az alapvető szándékot, hogy a hozzátartozók az Egyházra bízták az elhunytat, amely majd szolgálata által annak lelkét az üdvösség elérésére fogja segíteni.¹⁰ Mind-ebből következik a C. 13 q. 2 c. 27 mondanivalója, azaz hogy nem kell szomorkodni az elhunytak miatt, hiszen megvan a remény a feltámadásukra.¹¹ Ezzel függött össze,

⁴ AE. FRIEDBERG (ed.): *Corpus iuris canonici*. I. Lipsiae, 1879. 653. (továbbiakban: FRIEDBERG I.).

⁵ C. 11 q. 3 c. 21: Audi denique apostolum dicentem de eo, qui peccauerat: „Tradidi”; inquit, „huiusmodi hominem sathanæ in interitum carnis, ut saluus fiat spiritus.” Uides ergo, quia et modo non solum per apostolos suos Deus tradidit delinquentes in manus inimicorum, sed et per eos, qui ecclesiae president, et potestatemhabent non solum soluendi, sed et ligandi, traduntur peccatores in interitum carnis, cum pro delictis suis a Christi corpore separantur. Et (ut michi uidetur) dupliciter etiam nunc traduntur homines de ecclesia in potestatem Zabuli. Hoc modo quo superius diximus, cum delictum eius manifestum fit ecclesiae, et per sacerdotes de ecclesia pellitur, ut notatus ab omnibus erubescat, et conuerso eueniat ei illud [...] Alio autem modo quis traditus est Zabulo, cum peccatum eius non est manifestum hominibus, Deus autem, qui uidet in abscondito, perspicuus eius mentem et animos, uiciis ac passionibus seruiens, et in corde eius non se diligi, sed aut auaritiam, aut libidinem, aut iactantiam, uel alia huiusmodi: istum talem ipse Dominus tradit sathanæ [...]. FRIEDBERG I. 648–649.

⁶ B. DE GAIFFIER: Reflexions sur les origins du culte des martyrs. *La Maison-Dieu*, 52. (1957) 19–44.

⁷ Vö. C. 13 q. 2 c. 19: [...] Quod uero quisque apud memorias martirum sepelitur, hoc tantum michi uidetur prodesse defuncto, ut commendans eum etiam martirum patrocinio affectus supplicationis pro illo augeatur. FRIEDBERG I. 727.

⁸ J. GAUDEMET: *Église et cité*. Paris, 1994. 556.; M. McLAUGHIN: *Consorting with Saints. Prayers for Dead in Early Medieval France*. Ithaca–London, 1994. 178–249. Vö. A. H. BREDERO: Le Moyen Age et le Purgatoire. *Revue d’histoire ecclésiastique*, 78. (1983) 429–452.

⁹ FRIEDBERG I. 727. Elemzéséhez vö. G. ROSSI: *La “sepulture ecclesiastica” e “ius funerum”*. Bergamo, 1920. 21.; SZUROMI Sz. A.: *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században*. Budapest, 2007. 67–68.

¹⁰ Ph. ARIÉS: *The Hour of Our Death*. New York–Oxford, 1991. 40–42.

¹¹ C. 13 q. 2 c. 27: [...] Nos autem, qui hoc credimus et docemus, contristari nimium de obuentibus non debemus, ne quod apud alios pietatis tenet speciem, hoc magis nobis in culpa sit. Nam diffidentiae quodammodo genus est contra hoc, quod quisque predicat, querere, iustitiam amans, dicente Apostolo: „Nolumus autem uos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri, qui spem non habent.” FRIEDBERG I. 730.

hogy igazi temetői kultusz, a halottak sírjainak díszítése, látogatása az általunk vizsgált korra nem jellemző, az ókeresztény korhoz hasonlóan.¹²

Az elhunyt azzal, hogy az Egyház által megszentelt földre került, a templom és az Eucharisztia közelébe, továbbra is az Egyház imádkozó közösségének tagja maradt. Az evilági élő, a meghalt és eltemetett hívek összetartoztak, amely összetartozást az egymásért való közbenjárás jelenítette meg.¹³

Mindez kellő módon alátámasztja, hogy a temető ugyanolyan szent helynek minősült, mint a templom, ahol szintén a hívők vannak jelen.¹⁴ Ez a felfogás indokolja, hogy a temetőnek mentesnek kellett maradnia a szekuláris világ jellegzetességeitől. Ezt jelzi az 1231-es Rouen-i Zsinat, amely megtiltotta a táncot mind a temetőben, mind pedig a templomban.¹⁵ De ez magyarázza a *Decretum Gratiani* D. 1 c. 29 de cons. rendelkezését a keresztények sírjain való „lakmározás” tilalmazásáról is.¹⁶ A szent jelleg ellenére azonban szükséges rögzítenünk, hogy lényeges eltérés van a temető és a templom között, hiszen Willelmus párizsi püspök 1204-ből datálódó 5. konstitúciója kifejezetten tiltja a halott sírja feletti misézést.¹⁷ Hozzá kell tennünk, hogy az ilyen tilalmak mögött mindig az azzal ellentétes meggyökeresedett gyakorlatot kell keresnünk. Így a fenti francia területről származó példák azt mutatják, hogy szokás volt mind a temetőben való misézés, mind a temetői tánc.¹⁸

Az Egyház által saját jogon létesített temetők, szent hely voltukból fakadóan, ki voltak véve a világi tekintély joghatósága alól. Erről az *immunitásról* beszél Bernardus Papiensis (†1213) *Summája* III. könyvének 36. titulusszában, amikor a temetőt a templom és a szent dolgok közé helyezve kiveszi minden más emberi hatalom alól.¹⁹ A hely „szent” mivolta – annak ellenére, hogy az már a római jogban is „sacrum” jelleggel, sajátos státusszal és privilégiumokkal rendelkezett – elsődlegesen a kereszténység által vallott felfogáson alapult, azaz, hogy a halálban találkozik az ember Teremtőjével, így

¹² SZUROMI (2007) i. m. 68.

¹³ P. GEARY: Échanges et relations entre les vivants et les morts dans la société du haut moyen âge. *Droit et cultures*, 12. (1986) 3–17.; vö. Sz. A. SZUROMI: On Preparation for Death in the 12th and 13th Centuries in Light of Contemporaneous Ecclesiastical Discipline. *Folia Theologica*, 13. (2002) 103–109.

¹⁴ M. LAUWERS: La Mort et le corps des saints: La scène de la mort dans les vitae du haut moyen âge. *Le Moyen Âge*, 94. (1988) 21–50.

¹⁵ *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Ed. I. D. MANSI. I-XXXI, Florentinae–Venetiis, 1757-1798., új kiadása folytatással: L. PETIT – J. M. MARTIN, I-LX, Paris–Leipzig–Arnheim, 1899–1927. (továbbiakban: MANSI) XXIII. 221–222. Ez a tánc nem azonos a „haláltánc” szokásával, ami több területen is elterjedt a Földközi-tenger környékén a késő középkorban, vö. ARIÈS (1991) i. m. 116–117.

¹⁶ FRIEDBERG I. 1301.

¹⁷ Presbyteri uno die Missas duas non celebrent, nisi in necessitate: nec detineant corpora mortuorum super terram, occasione pecuniae extorquendae. MANSI XXII. 767.

¹⁸ SZUROMI (2007) i. m. 69.; SZUROMI (2002) i. m. 219.

¹⁹ Diximus de aedificatione ecclesiae, quae est domus Dei; sed quoniam non decet domum Dei premi oneribus, quibus premuntur domus priuatorum, de ipsius immunitate et suarum rerum disseremus. Uideamus igitur, quid sit immunitas, quam immunitatem habeat ecclesia, quam coemeterium, quam homines uel res ecclesiae, quae poena uiolantium immunitatem. E. A. LASPEYRES (ed.): *Bernardi Papiensis Faventini episcopi summa decretalium*. Regensburg, 1860. (repr. Graz, 1956.) 126–127.

maga a holttest is tisztelet tárgyává válik, illetve az a hely is, ahol nyugszik.²⁰ II. Paszkál pápa (1099–1118) 1105-ös Guidonis Papiensis püspöknek címzett privilégiumleveléből tudjuk, hogy mind a városon belüli, mind az azon kívüli temető létrehozása a püspök engedélyéhez volt kötve.²¹ A püspök feladatai közé tartozott, hogy az újonnan létesített temető földjét megáldja,²² amely által a temető különösen is megszentelt helyé vált.²³ Ide kell még sorolnunk a temetőhöz kapcsolódó különleges jogként az *asylum*-ot, azaz egyházi menedékjogot. A temető és a templom olyan területnek számított, a fent ismertetett „szent hely” mivoltából kifolyólag, hogy a területén tartózkodó ki volt véve az állami kényszerítő és büntető intézkedések alól. Szintén a szent jellegből fakadt a temető meggyalázásának kiemelt és súlyos büntetése.²⁴

A fentieket szem előtt tartva azonban nemcsak a temető kötődött a templomhoz, hanem maga a templom is szolgálhatott a halottak eltemetésére.²⁵ A nem szerzetesi templomok közül a székesegyházakat, illetve a magán kápolnákat kell a 11-13. században kiemelni, mint gyakori temetkezési helyeket.²⁶ Ennek ellenére, az egyházi fegyelem főszabály szerint tiltotta, hogy az elhunytakat a templom, különösen az oltár alá temessék el,²⁷ amint azt a *Decretum Gratiani* a C. 13 q. 2 c. 15-ben²⁸ és a C. 13 q. 2 c. 18²⁹ határozottan kifejti. A források alapján pontosan rekonstruálható a templomba és az oltár alá történő temetésre vonatkozó teológiai érvelés és a hozzákapcsolódó egyházfegyelem fokozatos letisztulása.³⁰ A 4-8. századi zsinatok kifejezett formában tiltották a templomba való temetkezés minden formáját,³¹ kijelentvén: „[...] *ut corpora defunctorum nullo modo intra basilicam sanctorum speliuntur, sed si ne-*

²⁰ SZUROMI SZ. A.: A temető mint szent hely. *Teológia*, 45. (2011) 229–234., különösen 231.

²¹ [...] Clericos, sanctimoniales, uiduas urbis uestrae, sine uestra conscientia nemo praesumat in iudicium trahere, aut uim eorum rebus inferre: nec coemeteriorum, quae intra uel extra ciuitatem sunt, curam uobis, aut potestatem subtrahere quaelibet persona praesumat: nec ullus unquam cuiuscumque dignitatis, aut potentiae homo, quasi sub obtentu hospitalitatis, in tuo uenerabili episcopo, aut domibus sacerdotum tuorum, et omnium clericorum, sine tua, tuorumque successorum uoluntate, habitare praesumat [...]. MANSI XX. 1050.

²² GAUDEMET i. m. 267.

²³ ARIÉS (1991) i. m. 29–31.

²⁴ Részletesen vö. SZUROMI (2007) i. m. 69–70., 156–165.

²⁵ SZUROMI (2005) i. m. 9–12.; vö. MORDOVIN M.: *A várszervezet kialakulása a középkori Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban a 10–12. században.* (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia) Budapest, 2016. 186.

²⁶ ROSSI i. m. 78–83.

²⁷ ROSSI i. m. 22.; SZUROMI (2007) i. m. 70–73.

²⁸ C. 13 q. 2 c. 15: FRIEDBERG I. 726.

²⁹ C. 13 q. 2 c. 18: FRIEDBERG I. 727.

³⁰ Sebastian Scholz végezte el 1998-ban ennek a folyamatnak a részletes feltárását, vö. S. SCHOLZ: Das Grab in der Kirche – Zu seinen theologischen und rechtlichen Hintergründen in Spätantike und Frühmittelalter. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 84. (1998) 270–306.

³¹ SCHOLZ i. m. 285–290.

*cesse est de foris circa murum basilicae usque adeo non adhorret. [...]'*³² Lehetőség tehát csak a templom falai körül történő temetkezésre volt. Ezért fontosnak kell tartanunk Theodulf, orléans-i püspök (798–818) kapitulumait,³³ melyek közül a Cap. 1.11 a tilalom mellett már megengedi a templom belső terén belül a temetést. E szerint, bár tilos a templomba temetni az elhunytakat, de annak előterében, illetve csarnokában, már sor kerülhet erre.³⁴ A szöveg azonban külön kihangsúlyozza, hogy az oltár alá való temetkezést semmiképpen sem szabad megengedni. A következő lépést a templomi temetkezés fegyelmi fejlődése terén a 813 előtt keletkezett *Capitula Frisingensis* jelenti,³⁵ ami már a templom alá való temetkezés tilalmának hatálya alól kiveszi a papokat és a férfi szerzeteseket a III/30. kapitulumában.³⁶ Valójában a kiemelkedő jelentőségű 813. évi Mainz-i Zsinat az, ami felsorolja azokat a személyeket, akik eltemethetőek a templomon belül.³⁷ A *Decretum Gratiani* ennek alapján – a C. 13 q. 2 c. 15-ben – kifejezetten azzal indokolja az oltár alá való eltemetés tilalmát, hogy ott Krisztus testének és vérének átváltoztatása történik.³⁸ A C. 13 q. 2 c. 18 azonban felsorolja azokat a személyeket, akikre nem vonatkozik az általános temetési tilalom: *Nullus mortuus infra ecclesiam sepeliatur, nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbiteri, uel fideles laici.*³⁹ A megyéspüspököket, az apátokat, illetve az arra méltó papokat és hívő laikusokat tehát el lehetett ezen rendelkezés alapján törvényesen temetni a templom alatt is. A C. 13 q. 2 c. 18 utolsó két kategóriájának pontos meghatározása azonban számos vitára adott okot, hiszen „az arra méltó” kifejezésnek a feltételei nem kerültek rögzítésre. Így általában a megyéspüspök döntését igényelte.⁴⁰ Az azonban elmondható, hogy mindaz a klerikus és laikus, aki hívő módon élt és „*bona fama*”-ban, azaz jó hírben halt meg,

³² *Concilium Bracarense* (561) c. 18: [...] Nam si firmissimum hoc brebilegium usque nunc retinent ciuitates, ut nullo modo intra ambitus murorum cuiuslibet defuncti corpus humetur, quanto magis hoc uenerabilium martyrum debet reuerenti obtinere. J. VIVES – T. M. MARTÍNEZ – G. MARTÍNEZ DIEZ (ed.): *Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos*. Barcelona–Madrid, 1963. 75.

³³ J. IMBERT: *Les temps Carolingiens (741–891). L'Église: les institutions* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident V/I), Paris, 1994. 28., 96., 180.

³⁴ Prohibendum etiam secundum maiorum instituta, ut in ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio aut in porticu aut abdera ecclesiae. Infra ecclesiam uero aut prope altare, ubi corpus domini et sanguis conficitur, nullatenus habeat licentiam sepeliendi. *Monumenta Germaniae Historica*, Capit. episc. I. 153.

³⁵ B. E. FERME: *Introduzione alla storia del diritto canonico. I–II diritto antico fino al Decretum di Graziano*. Roma, 1998. 128.

³⁶ In domo dei corpora mortuorum non sepeliantur nisi sacerdotum et religiosorum uirorum. *Monumenta Germaniae Historica*, Capit. episc. III. 229.

³⁷ Nullus mortuus infra ecclesiam sepeliatur, nisi episcopi aut abbates aut digni presbyteri uel fideles laici. *Monumenta Germaniae Historica*, Conc. II/1. 272. Vö. Sz. A. SZUROMI: Rules concerning bishops in the Decretales Pseudo-Isidoriana, especially the regulation on the death of bishops. *Folia Theologica*, 15. (2004) 145–156., különösen 150–156.

³⁸ Prohibendum est etiam secundum maiorum instituta, ut in ecclesia nullatenus sepelientur, sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris ecclesiae. Infra ecclesiam uero, aut prope altare, ubi corpus Domini et sanguis conficitur, nullatenus sepeliantur. FRIEDBERG I. 726.

³⁹ FRIEDBERG I. 727.

⁴⁰ ARIÉS (1991) i. m. 45–51.

eleget tesz a 18. kánonban olvasható kitételnek, és így eltemethető a templom alatt is. Ebben a vonatkozásban nincsenek kikötések a templom rangjára nézve. Az előkelők családi nyughelyük számára, amennyiben nem szerzetesi templomban, vagy temetőben temetkeztek, előszeretettel építtettek kápolnát maguk és családjuk részére végső nyughelyül.

3. Szerzetesek közé történő temetkezés

Az érett középkor választott temetkezési helyei közül egyértelműen kiemelkedik a szerzetesi templom, illetve a szerzetesi templomhoz kapcsolódó szerzetesi temető. Ezekre a helyekre természetesen elsősorban az adott monostorhoz, vagy kolostorhoz tartozó szerzeteseket temették el, azonban nagy számban találhatunk más halottakat is az eltemetettek között.⁴¹ A temetői, templom környéki és templom alatti temetkezés kapcsán már kitértünk arra, hogy az elhunyt, illetve annak hozzátartozói, lelki üdvösségük előmozdítása érdekében olyan helyre temetkeztek, ahol közel lehetnek az Eucharisziához, az egyház szentjeihez és azokhoz, akik imádkoznak értük. Ez indokolja a szerzetesi temetőkbe való temetkezést is. A szerzetesi temetőt ideálisnak tekinthetjük, hiszen az itt eltemetett elhunytól nap mint nap megemlékezés történik a szerzetesi officiumban, illetve a sír közvetlen közelében tartott miséken.⁴² Tegyük hozzá azt is, hogy a szerzetesi státusz önmagában is megszentelt életállapotot jelentett, így az elhunyt szerzetesek közötti nyughely a szentek társaságát is magában foglalta az oda eltemetett világi pap, vagy laikus számára, amely kifejezte az azokkal vállalt testvériséget is a III. Lateráni Zsinat (1179) kánonjai 43. részének 3. kánonja szerint.⁴³

A *Decretum Gratiani* temetésre vonatkozó rendelkezései között a C. 13 q. 2 c. 6-ban olvashatjuk azt a felsorolást, amely a választható temetkezőhelyeket foglalja magában. Ezen belül a szerzetesi temetkezési hellyel kapcsolatban a kánon így fogalmaz: „[...] *Si autem propter temporis uel loci asperitatem hoc difficile uisum fuerit, apud ecclesiam, quod religiosorum canonicorum, uel monachorum, uel sanctimonialium religiosa congregatio communiter degerit, sepeliatur.*”⁴⁴ Nyilvánvaló tehát, hogy a szerzetesi temetőbe főszabály szerint az adott monostorhoz tartozó szerzeteseket temetik el, akik közül a fogadalmas szerzetesnek ez a nyughely tekinthető a jog szerinti temetkezőhelyének. Azonban, ha valaki végintézkedésében vagy már végrendeletében az általa választható temetkezési helyek közül a szerzetesi temető mellett foglal állást, úgy ezt az akaratot tiszteletben kellett tartania a plébániának, amelynek elsődleges illetékes-

⁴¹ SZUROMI (2007) i. m. 73–74.

⁴² McLAUGHIN i. m. 213–216.

⁴³ Super eo uero, quod defuncto aliquo, interdum religiosae personae, interdum ecclesiasticae, interdum etiam saeculares, postulant sibi debita solui, quae defunctus ipsis debebat, et nisi soluuntur, ne corpus defuncti sepulturae tradatur, uocem appellationis emittunt: hoc tuae fraternitati duximus respondendum, quod si defunctus de rebus suis disposuit, et debita disponere praetermisit, nisi de solutione debitorum (dummodo sit soluendo) ab haerede uel consanguineis defuncti sufficiens cautio detur, corpus eius, postposita appellatione, ecclesiasticae sepulturae non tradetur. MANSI XXII. 405.

⁴⁴ FRIEDBERG I. 722.

sége volt az elhunytat eltemetni; illetve a rokonságnak, aki esetleg azt kívánta, hogy a családi sírboltban nyugodjon az elhunyt. Ezt a problémát gyakran küszöbölték ki úgy a neves családokhoz tartozók, hogy a családi nyughely számára szerzetesi templom temetőjét szemelték ki és adományokkal biztosították családjuk részére a méltó nyughelyet.⁴⁵ A C. 13 q. 2 c. 6 normája azonban azt is tartalmazza, hogy azok, akiket nem az illetékes plébánia temetőjében temetnek el, plébániájuk számára adományukból megfelelő részt kell juttatniuk, e nélkül nem temethetők el a választott temetkezési helyen, amint azt Bartholomeus Brixienis (†1258) *Glossza Ordinaria*-jában megtaláljuk,⁴⁶ de erre utal Bernardus Papiensis is *Summa*-jának III. könyve 24. titulus 5. §-ában.⁴⁷

A szerzetesi temetővel kapcsolatos a C. 16 q. 1 c. 13 tilalma is. Az *excommunicatio*, illetve *interdictum* alatt álló személyt tilos egyházi temetésben részesíteni és szent helyen eltemetni. Ebből az egyetemes elvből következik az a fegyelem, hogy *interdictum* alatt álló személyt a monostor temetőjében tilos eltemetni. Ugyanígy tilalmazott az ilyen elhunytért való mise bemutatása a monostor templomában.⁴⁸

A III. Lateráni Zsinat 1. kapitulumában a *Decretum Gratiani* C. 13 q. 2 c. 6-hoz hasonlóan beszél a temetkezőhely megválasztásáról. A szövegben felsorolt lehetőségek között szerepel a szerzetesi nyughely választhatósága is.⁴⁹ Ezt egészíti ki a 3. kapitulum, amely szerint az a személy, akit a szerzetesek közé helyeznek örök nyugalomra, testvériségbe kerül az eltemetett szerzetesekkel.⁵⁰ Ez is mutatja, hogy a szerzetesi temető megválasztásával is már saját lelkének üdvösségét kívánta előmozdítani a végrendelkező. A IV. Lateráni Zsinat (1215) 65. konstitúciója szintén külön megemlíti a szerzetesi temetőben való temetkezési lehetőséget.⁵¹ Joannes Teutonicus (†1245)

⁴⁵ SZUROMI (2007) i. m. 74–82.

⁴⁶ Ad C. 13 q. 2 c. 6. v. *Ubicumque*: [...] quo si quis potest, debet sepeliri apud episcopalem ecclesiam: sin autem, apud aliquod monasterium uel ecclesiam regularem. Sed si hoc apte fieri non potest, sepeliatur apud illam ecclesiam, ubi uiuus decimas magis persoluebat. Et dicit H. quo illud quod dicitur de episcopali ecclesia, intelligitur de illis qui habent antiquam sepulturam in episcopali ecclesia: quia de omnibus ciuibus non posset intelligi, quia non impediuntur ratione loci uel temporis: nec de illis qui sunt in episcopatu, cum ratio et consuetudo non obtineat. nec de peregrinis potest intelligi, cum eis cap. contradicatur: quia tales, ibi decimas non persoluunt. *Decretum Gratiani emendatum et notationibus illustratum una cum glossis* (Cum Priuilegio Gregorii XIII. Pont. Max. et aliorum Principum). Venetiis, 1584. 1375.

⁴⁷ Quando uero aliquis eligit sepulturam alibi, quam in ecclesia sua parochiali, in bonis, quae defunctus pro anima sua illi ecclesiae reliquit, debet parochialis ecclesia canonicam habere portionem [...]. LASPEYRES i. m. 103.

⁴⁸ C. 16 q. 1 c. 13: Agapitus abbas monasterii S. Georgii insinuauit nobis, plurima se a uestra sanctitate grauamina sustinere, quod in eodem monasterio missas prohibeas celebrari, mortuos etiam, interdicis sepeliri. A qua inhumanitate uos hortamur suspendi, et sepeliri ibidem mortuos, missas celebrari, nulla ulterius habita contradictione permittas. FRIEDBERG I. 764.; vö. Ad C. 16 q. 1 c. 13. v. *Missas*: publicas sed nonne hoc licite prohibuit, ut supra. ea. interdicimus? Sed die quo loquitur hic de monasterio habente populum. *Decretum Gratiani emendatum et notationibus illustratum una cum glossis*, 1460.

⁴⁹ MANSI XXII. 404.

⁵⁰ MANSI XXII. 405.

⁵¹ A. GARCÍA Y GARCÍA (ed.): *Constitutiones Concilii Quarti lateranensis una cum commentariis glossatorum*. (Monumenta Iuris Canonici A/2) Città del Vaticano, 1981. 105.

kommentárja viszont hozzáteszi, hogy ilyen esetben a temetésre illetékes templomnak tizedet kell adni, abból az adományból, amelyet eltemetése kapcsán a monostornak felajánl a végrendelkező.⁵² Ez összhangban van a C. 13 q. 2 c. 6-ban található normával és Papiensis értelmezésével is⁵³, továbbá a főpapokra vonatkozó és a *Liber Extra*-ban (1234) olvasható X 5. 40. 31-gyel,⁵⁴ valamint a Bernardus Parmensis (†1263/1266) által hozzá fűzött *Glossa Ordinaria*-val.⁵⁵

A *Liber Extra* (1234) két kánonja is fontos számunkra, hiszen az X 3. 28. 2. a monostor lelki javaiban való részesüléséről beszél azoknak, akik a szerzetesi temetőben temetkeznek.⁵⁶ Az X 3. 28. 4 normája pedig azért jelentős, mivel ebben megtaláljuk, hogy akit a szerzetesi temetőben temetnek el, annak ellenére, hogy világi személy, mégis részesül a hely lelki javaiban,⁵⁷ illetve a lelkek üdvösségéért mondott imádsá-

⁵² GARCÍA Y GARCÍA i. m. 377.

⁵³ *Summa Decretalium* III. 24. §. 5: LASPEYRES i. m. 103.

⁵⁴ AE. FRIEDBERG (ed.): *Corpus iuris canonici*. II. Lipsiae, 1881. (továbbiakban: FRIEDBERG II) 925.

⁵⁵ Ad X 5. 40. 31. v. *Cum igitur*: Abbas. Episcopus Albinensis. Apostolicae sedis legatus patribus Romaniae fecit quamdam constitutionem super legatis defunctorum, ut Patriarcha Constantinopolitanus tertiam haberet portionem diem his, quae legantur decedentibus: et postmodum quidam alius Cardinalis Apostolicae sedis legatus ibidem constitutionem illam innouavit: patriarcha occasione illi constitutionis... quae sibi autem decedentibus legantur tertiam exigit portionem. de quibus (ut dicebant) tertia illa deduci non debebat: Super his delata est quaestio ad dominum Papam: Ipse uero intellecta intentione ipsorum Cardinalium, super ipsa constitutione rescribit Praelatis praedictis: Cum ergo dominus Papa ex interpretatione Cardinalium acceperit, quo ipso non intellexerunt ut de his quae in ornamentis ecclesiasticis, uel ad fabricam ecclesiae, aut ad luminaria ecclesiae, et de his quae pro anniuersario, septimo, tricesimo, ac uicesimo faciendis, uel de his quae specialiter legantur rectoribus ecclesiarum, nisi forte ratione ecclesiae id fiat, autem quo cunque legantur, aliqua deberet solui portio ecclesiae cathedrali [...]. *Decretales D. Gregorii papae IX. suae integritati una cum glossis restituae* (Cum Priuilegio Gregorii XIII. Pont. Max. et aliorum Principum). Romae, 1582. 1958–1959.

⁵⁶ X 3.28.2: *Relatum est auribus nostris, esse quosdam peruerse agentes, qui subuertere nituntur atque diuidere conantur ecclesiae unitatem, uidelicet abbates et monachi, qui non studio caritatis, sed zelo rapacitatis inuigilant et docent, atque seducere non cessant saeculares homines, quos illaqueare possunt, ut res suas atque possessiones siue in morte siue in uita monasteriis suis tradant, et ecclesiis, quibus subiecti esse uidentur, et a quibus baptismum, poenitentiam, eucharistiam, nec non pabulum uitae cum lactae carnis acceperunt uel accipiunt, nihil de bonis relinquunt. Hunc denique fomitem discordiae nos animaduertendo modis omnibus inhibere uolumus, et, ne amplius fiat, omnino prohibemus, considerantes, non esse bonum, si illi, qui olim fuerunt socii passionis secundum Apostolum, sint immunes a sociatate consolationum. Et quia dignus est mercenarius mercede sua, ideo praecipimus atque Mandamus, ut quicumque amodo in monasterio conuerti uoluerit, siue in morte siue in uita omnium rerum et possessionum, quas pro salute animae suae decreuerit disponere, medietatem ecclesiae, ad quam dignoscitur pertinere, relinquat, et sic in monasterio, prout libitum fuerit, eundi conuertendique habeat licentiam. Quicumque autem huius electi contradictor, conuulsor ac temerator exsiterit, gladio anathematis subiaceat.* FRIEDBERG II. 549.

⁵⁷ X 3.28.4: *De his, qui in infirmitate uel sanitate cum bonis suis ad religiosa loca se transferunt, nihil tibi uel ecclesiis, a quibus receperunt salutis pabula, relinquentes, hoc tuae uolumus prudentiae innotescere, quod, si in aegritudine ipsa ad religionem transeant, dummodo de aegritudine illa decedant, de bonis suis ipsis ecclesiis, a quibus assumpti fuerint, canonica debet portio exhiberi. Si uero ad religiosa loca se in sanitate transtulerint, de his, quae locis ipsis conferunt, cogi non possunt aliquid praescriptis ecclesiis impertiri, quia liberum est eis tunc bona sua, non solum religiosis locis, sed etiam quibuslibet priuatis conferre personis.* FRIEDBERG II. 550.

gokban, amint az az X 3. 28. 3-hoz kapcsolt *Glossa Ordinaria*-ból is kitűnik.⁵⁸ A III. Sándor pápától (1159–1181) származó X 3. 28. 4-ben, továbbá a III. Incétől (1198–1216) származó X 3. 28. 3-ban található fegyelem tükrében⁵⁹ tehát érthetővé válik, hogy a laikus keresztények körében miért vált kedvelté a szerzetesi temetkezőhelyre való temetkezés. A laikusok, de a klerikusok is már életükben biztosítani szerették volna, hogy legyenek olyanok, akik közbenjárnak majd haláluk után lelkük tisztítóüzből való szabadulásáért. Emiatt gyakran tettek felajánlásokat annak a monostornak a részére, amelyben nyugodni szándékoztak. Ilyenre több dokumentált példát is találunk az általunk tárgyalt időszakban. Az egyes országok uralkodó családjai is gyakran követték ezt a szokást. Ezt példázzák a magyarországi ciszterci kolostorok a 13. század elején, melyek közül lehetséges, hogy a pilisi monostor kifejezetten királyi temetkezőhelynek épült Székesfehérvár helyett.⁶⁰ Itt helyezték örök nyugalomra II. András (1205–1235) feleségét, Gertrúdot, illetve a királyi család egy másik tagját.⁶¹ Maga II. András is ciszterci monostorba, az Egresi Apátságba temetkezett, ahová második feleségét is temették.⁶² Hozzá kell tennünk, hogy éppen a ciszterciek azok, akik pusztán az alapítóra korlátozták a templomaikban, illetve a monostoraikban a rendtagokon kívül eltemethető személyeket.⁶³ Az ismertetett esetek nem egyedülállóak és természetesen hasonló adományokat és rendelkezéseket találunk más rendek monostoraival kapcsolatban is az előzőekben bemutatott példák analógiájára szerte Európában.⁶⁴

4. Összegzés

A temető – amint láttuk – elhelyezkedhetett a templom mellett, vagy a templom falai körül, de maga a templom is funkcionálhatott temetkezési helyként. A regionális zsinatok kánonjainak tanulmányozásából egyértelműen állíthatjuk, hogy hosszú fejlődés után a 9. század elejére válik lehetővé a templom alá való temetkezés. A *Decretum Gratiani* normája szerint erre a megyéspüspökök, az apátok, illetve az arra méltó pa-

⁵⁸ Ad X 3. 28. 3. v. *Frequentius*: [...] est ratio potius sepeliuntur homines in locis religiosis, quia frequentius diuina officia celebrantur. Sed nonne tantum ualet generalis oratio quantum specialis ita. de consecratio. dis. 5. non meliocriter illa est causa, quis spiritus sanctus ad mensuram non datur. de consecratione, dist. 4. quaeris. sed praesumptio est, quo plus prosit specialis oratio quantum generalis. et quidem honor amplius uidetur deferri illis pro quibus specialiter sit oratio. *Decretales D. Gregorii papae IX. suae integritati una cum glossis restituae*, i. m. 1201.

⁵⁹ X 3.28.3: Fraternalitatem tuam non credimus ignorare, mortuorum sepulcra et coemeteria apud illas ecclesias et monasteria ex antiquo esse disposita, in quibus religiosorum fratrum conuentus sunt constituti, et orationes atque missarum solennia tam pro uiuis quam pro defunctis frequentius celebratur. Unde ipsorum deuotione et extremae uoluntati, qui apud huiusmodi ecclesias sepeliri desiderant, minime contradicendum est. [...] FRIEDBERG II. 549.

⁶⁰ KOSZTA L.: Ciszterci Rend története Magyarországon a kolostoraik alapítása idején 1142–1270. *Magyar egyháztörténeti vázlatok*, 1–2. (1993) 115–128., különösen: 120–121.

⁶¹ GEREVICH L.: *A pilisi ciszterci apátság*. Szentendre, 1987.²9–10.

⁶² BÓSZ E.: *Az egresi ciszterci apátság története*. Budapest, 1911. 22–24.

⁶³ KOSZTA i. m. 120.

⁶⁴ G. DUBY: *A katedrálisok kora*. Budapest, 1984. 58–61.

pok és laikusok jogosultak. A szerzetesi temetkezőhelyek különösen is kedveltek voltak, mivel a szent helyen történt eltemetés kiegészült az üdvösséget segítő imádság folyamatos jelenlétével és a megszentelt életet élt személyek közötti nyughely lehetőségével. A gazdagabb családok, de az uralkodók is, úgy próbálták tehát biztosítani az elhunytakért való közbenjárást, hogy vagy maguk hozták létre szerzetesi monastorokat, vagy azokat nagyobb adományokkal, illetve végrendeletük kedvezményezettjeként támogatták, azzal a meghagyással, hogy a szerzetesek imádkozzanak az elhunyt családtagok lelkiüdvéért. A különböző monastorok történetének ilyen jellegű áttekintése kellőképpen alátámasztja, hogy az érett középkorban mennyire fontosnak tekintették a szerzetesi temetkezőhelyeket. Ez egyfelől kifejezte az elhunytak a szerzetesekkel való közösségvállalását, másfelől egyet jelentett a szentek társaságának biztosításával. Ezt gyakran külsőségekben is kifejezésre juttatták, amikor az elhunytat a rend ruhájába öltöztetve temették el.⁶⁵

Mindezek tükrében elmondhatjuk, hogy temetővel, mint szent hellyel összefüggő 12-13. századi egyházfegyelmi rendelkezések alapvetően az ókeresztény fegyelmi alapokon nyugodtak, amelyre erőteljes hatást gyakorolt a római jog, kezdetben mint a Római Birodalom területén hatályos jog, majd mint a *ius commune* része. A teológia alapok így érintetlenek maradtak az érett középkorra, ez viszont nem jelentette azt, hogy a 11- 13. századi zsinatok, különösképpen a IV. Lateráni és a II. Lyoni egyetemes zsinat (1274) intézkedései, nem tartalmaztak új fegyelmi rendelkezéseket, amelyek a regionális zsinati recepció révén a gyakorlatban is általánosan elfogadottá váltak az egész Egyházban.

⁶⁵ McLAUGHIN i. m. 168–172.